

Türk Kùltüründe Eski Türk İnanışlarının Etkisi

Canan TANRISEVER¹

Öz

Eski Türk inanışlarından biri olan şamanizm, Asya kökenli, doğa ve ata ruhlarına tapınmayı temel alan eski bir inanç ve öğreti sistemidir. Türkler arasında 'kam' adı verilen şamanlar, büyücü, kâhin ve şıfacı olarak görev yapmıştır. Kamlık inancının, Orta Asya'dan Anadolu'ya kadar birçok kùltür üzerinde kalıcı etkiler bıraktığı ve İslamiyet sonrasında dahi ritüelleri ile sembollerinin Türk kùltüründe varlığını sürdürdüğü anlaşılmaktadır. Bu çalışmada, Eski Türk inanışlarının Türk kùltüründeki izleri; gelenekler, mimari, süslemeler ve sanat üzerindeki etkileri bağlamında ele alınmıştır. Eski Türk inanışları Türk kùltürünün şekillenmesinde önemli bir rol oynamış ve kùltürel kimliğin bir parçası olarak günümüze kadar korunmuştur. Ateş üzerinden atlama, kurşun dökme, kına yakma, nazar boncuğu kullanımı ve Nevruz kutlamaları gibi ritüellerin şamanizm kökenli olduğu kabul edilmektedir. şamanist semboller, İslamiyet sonrası dönemde kùltürel anlamlarını koruyarak halk inançlarına ve tasavvufa entegre edilmiştir. şamanist öğelerin İslamiyet'le nasıl uyum sağladığı ve modern Türk kùltüründeki yansımaları da çalışmanın önemli bir parçasıdır. Mimari eserlerde de şamanizm'in etkileri gözlemlenir; kümbetler, mezar taşları ve taç kapılardaki çift başlı kartal ile ejder figürleri, şamanizm kökenli önemli motiflerdir. Hayvan figürleri (kartal, geyik, kurt) ile hayat ağacı motifi, Anadolu sanatında sıklıkla yer bulmuştur. Çalışmada; kullanılan bu motiflerin Anadolu'da hangi eserlerde görüldüğü tablolar halinde sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: şamanizm, Türk kùltürü, şamanizm etkileri, gelenekler, hayvan motifleri, süslemeler

The Influence of Ancient Turkish Beliefs on Turkish Culture

Abstract

Shamanism, one of the ancient Turkish beliefs is an ancient belief and teaching system originating in Asia, based on worshipping nature and ancestral spirits. Among Turks, shamans, referred to as "kam," served as sorcerers, soothsayers, and healers. It is evident that Shamanism left lasting impacts on various cultures from Central Asia to Anatolia, with its rituals and symbols continuing to exist in Turkish culture even after the adoption of Islam. This study examines the traces of Shamanism in Turkish culture in the context of traditions, architecture, ornaments, and art. An essential aspect of the research is exploring how Shamanistic elements harmonized with Islam and their reflections in modern Turkish culture. Shamanism profoundly influenced the shaping of Turkish culture and has endured as a component of cultural identity to the present day. Rituals such as leaping over fire, pouring molten lead, applying henna, using amulets against the evil eye, and celebrating Nevruz are believed to have Shamanistic origins. Shamanistic symbols maintained their cultural significance after the advent of Islam, integrating into folk beliefs and Sufism. The influence of Shamanism is also observable in architectural works, including tombs, gravestones, and monumental portals featuring motifs such as double-headed eagles and dragons, which are significant Shamanistic elements. Animal figures (eagles, deer, wolves) and the tree of life motif were frequently used in Anatolian art. This study also presents tables detailing the artworks in Anatolia where these motifs are found.

Keywords: Shamanism, Turkish culture, Shamanism influences, traditions, animal motifs, ornaments

Atıf İçin / Please Cite As:

Tanrısever, C. (2025). Türk kùltüründe eski Türk inanışlarının etkisi. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 14 (2), 693-706. doi:10.33206/mjss.1589265

Geliş Tarihi / Received Date: 21.11.2024

Kabul Tarihi / Accepted Date: 27.12.2024

¹ Doç. Dr. – Kastamonu Üniversitesi, Turizm Fakùltesi, canantanrisever@gmail.com,

 ORCID: 0000-0003-4747-5903

Giriş

İnsanlık tarihinin en eski inanç sistemlerinden biri olan Şamanizm, doğa, ruhlar ve insan arasında bir köprü kurarak kadim kültürlerin temel yaşam pratiklerini şekillendirmiştir. Tarih öncesi dönemlerden itibaren Orta Asya ve İç Asya coğrafyasında ortaya çıkan Şamanizm, özellikle Türk kültüründe derin izler bırakmış, İslamiyet'in kabulünden sonra bile gelenek, mimari, sanat ve toplumsal yapılar içinde varlığını sürdürmüştür. Şamanizm, ata ruhlarına, doğaya tapınmaya dayanan geçmişten günümüze gelen çok eski bir Asya inancı, aynı zamanda öğretisidir. Şamanizm kelimesi Tunguz dilindeki 'şaman' (Evenki dilinde) kelimesinden türemiştir. Tunguzlar bu kelimeyi büyücüler, sihirbazlar ve şifacılar için kullanmışlardır (Çoruhlu, 2000 s. 15). Şamanizm, diğer inanç sistemleriyle sürekli bir etkileşim içinde olmuştur (Boratav, 1994 s.7). Geçmişten günümüze insanlar, bir varlığa ya da kişiye tapmak ve onların koruması altına girmek istemiştir. Bunun en büyük sebeplerinden biri, kötü koşullardan korunmak amacıyla önlemler almaktır. Mesela gök gürleme sesiyle irkilen insanlar bunun sebebinin bilmediği için adaklarını yaşanan coğrafya ve zamana göre farklı isimlerle anılan Zeus, Merkür, Gök Tanrı (Tengri), Allah'a sunmuşlardır. Sunu biçimleri her ne kadar zamana ve bölgeye göre farklılık gösterse de tüm inanç sistemleri birbirini etkilemiş ve birbirlerinden etkilenmiştir. Türkler, İslamiyet'i kabul ettikten sonra Şamanist unsurları İslam kültürüyle harmanlayarak yeni bir kültürel sentez oluşturmuşlardır. Bu sebeple Türk kültüründe Şamanizm'in etkileri, yalnızca tarihsel bir arka plan değil, aynı zamanda modern toplumun günlük yaşamında da izleri görülen bir olgu olmuştur. Nevruz, nazar boncuğu, türbe ziyaretleri, ateş ritüelleri ve kurşun dökme gibi gelenekler, eski Şaman inançlarının devamı olarak günümüzde de yaşamaktadır. Şamanizmin, insanların günlük hayatını şekillendiren pratiklerinin yanı sıra sanat ve mimariye olan etkisi de göz ardı edilemeyecek derecede önemlidir. Şamanizm gündelik yaşamda, bazen kırmızı kurdelenin atası olarak, bazen de taç kapılardaki çift başlı kartal motifi olarak karşımıza çıkar. Bu çalışmada genel olarak Türk kültüründe Şamanizm etkisini incelemek amaçlanmıştır. Çalışmada aşağıdaki sorulara cevap aranmıştır.

- Günümüzde Şamanizm, hangi gelenekleri etkilemiştir?
- Anadolu'da görülen mimari yapılarda Şamanizm etkileri nelerdir?
- Anadolu'da görülen süsleme ve motiflerdeki Şamanizm etkileri nelerdir?

Bu çalışmada, Türk kültüründe Şamanizm'in etkileri; “Geleneklerdeki etkisi, mimarideki etkisi, süsleme ve motiflerdeki etkisi ile resim ve sanattaki yansımaları” olarak dört ana başlık altında incelenmiştir. Her bölümde, Şamanist inanışların bu alanlarda nasıl biçimlendiği ve Türk kültürünü nasıl şekillendirdiği detaylı bir şekilde ele alınmıştır. Şamanizm'in derin izlerinin Türk kültürü üzerindeki etkilerini incelemek, geçmişle modern dünya arasındaki bağlantıyı daha iyi anlamamıza yardımcı olacaktır.

Eski Türk İnanışları

İnsanlığın en eski inanışlarından biri olarak günümüze gelen Şamanizm, tarih öncesi dönemlerden beri Türklerin ve etrafındaki toplulukların İç ve Orta Asya'da uyguladıkları Şaman ya da Kam denilen din adamları vasıtasıyla gerçekleştirilen bir inanış ve ritüeldir (Ünlü, 2012 s.2). Şamanlar, Türk kültüründe 'Kam' adıyla da anılır. Kam, 'kâhin' ve 'büyücü' anlamına geldiği gibi 'uzman', 'bilim insanı' ve 'filozof' anlamlarını da taşır. Kam kelimesi Kutadgu Bilig'de de kullanılmakta olup, hastayı şifalı bitkilerle tedavi ederken, hekimin yanı sıra kendi yöntemleriyle (ağırlıklı olarak manevi, büyü ve sihirle) hastaları iyileştirmeye çalışan kişi olarak tanımlanmaktadır. Şamanizm ile ilgili araştırmalardan bazıları Şamanizmi bir din olarak bazıları ise bir öğreti olarak açıklamıştır. İnan (1954) için Şamanizm bir din iken, Şeşen (1975) Şamanları “Halkın büyü ve tedavi işlerini gören cahil kişiler” olarak açıklamıştır. Tanyu'ya (1980) göre “Türklerde Şamanlık diye bir din varlık göstermemiştir”. Şaman, ruhunun bedenini terk ettiğini ve gökyüzüne tırmanmaya ya da yeraltına inmeye çalıştığını belirten özel bir tür coşkun (esirme) başıdır (Eliade, 1999 s.26). Türk kavimlerinde Şaman, kam olarak adlandırılır. Kam ise Mahmud Kâşgarî tarafından “kâhin” olarak kullanılmıştır (İnan, 1954 s.155). Şaman kendine has yeteneği ile özel yöntemlere sahip kişidir. Din adamlarından farklı olarak Şamanlar, esirime yönteminden yararlanarak ruhlarla samimi bir ilişkiye girerler (Bayat, 2006 s. 22).

Bazı inanışlara göre en güçlü şamanlar kadın şamanlardır. Eski dönemlerde şamanlığın kadınlara özgü bir gelenek olduğunu gösteren izler mevcuttur. Yakutlar'da erkek şamanlar, özel şaman kıyafetleri bulunmadığı zaman kadın elbisesi ile ritüellerini gerçekleştirir (Bayat, 2006 s. 187; Kafesoğlu, 1980 s. 296). Özel şaman kıyafetinin göğsünde kadın göğsünü sembolize eden yuvarlak şekilli madeni ögeler bulunur. Genellikle şamanlar ve Müslüman baksılar (falci) uzun saç bırakırlar. Türk boylarında erkeklerin saç uzatma geleneği, şamanizm kökenli bir adettir. Şaman sıra dışı, seçilmiş olandır. Sanatçıdır, kâhindir ve

hekimdir. Şaman olmayı da aslında kendisi istememiştir. Soyundan gelen bir yetiyi devralmıştır. Büyüklerinden el almıştır ya da kendisi istemiş ancak tüm şamanlık yeterlilikleri tamamladığını kanıtladıktan sonra şaman olmaya hak kazanmıştır (Çoruhlu, 2000). Bu sebeple Türk ailelerindeki “el alma – el verme” olayı Şaman kökenli bir uygulamadır. Şaman adaylarının, şamanlık işaretini alana kadar bir şaman ustası tarafından test edilmesi gerekmektedir. Ondan bilgi alır ve test edilir (Dilek, 2007 s.42). Örneğin bazı Sibiry şamanlarında şamanizm her iki nesilde bir aktarılır. Aynı özellikler Türk Yörük ailelerinde de bulunmaktadır. Buna “göbek aşımı, kuşaktan kuşağa el vererek ya da ağza tükürerek geçen kalıtsal el alma, el verme” de denir. Aynı zamanda şaman olmak üzere olan adaylarda görülen özellikler de oldukça karakteristiktir. Şaman olacak aday ilk başta rüyalar görür. Bazı yiyeceklerle karşı hassasiyeti gelişir. Sürekli bir nöbet halinde olur. Şaman aldığı enerjiden dolayı kendini yorgun hisseder. Ama daha sonra bu durumu atlatacaktır. Şaman, trans haline geçmeden önce Ayahuasca adı verilen (bir çeşit iksir) içeceği kullanır ve şamanlara özgü kıyafetlerini giyerek davulunu çalar. Bunlar transa geçmelerinde çok yardımcı olan unsurlardır. Şaman olmaktan kaçınan herkesin ya delireceğine ya da genç yaşta öleceğine, şaman inançlarını terk edenlerin ise hastalıklara yakalanacağına inanılır (Günay & Güngör, 1997 s. 121).

Şaman kıyafeti (manyak), şamanın trans haline geçmesinde önemli bir yardımcı unsur olarak kullanılır. Şaman kıyafetinin üzerinde hayvan motifleri bulunur. Şaman kıyafetinin üzerinde bulunan motiflerin çeşitli anlamları vardır. Mesela eğer üzerinde kuş motifi varsa kuştan yardım alan şaman diğer âleme gider. Geleneğe uygun bir Şaman kıyafeti hazırlamak oldukça pahalı olduğundan bazı kamlar, ruhlarının özel izinleriyle, birkaç yıl kıyafetsiz ayın yaparlar. Fakat kıyafetsiz kamların kötü ruhlara karşı cesaretli olamayacağı, etkisiz olmaları düşünülür. Bu sebeple kamin ne yapıp edip Şaman kıyafetine sahip olması gerekir. Şaman kıyafetini tamamlayıcı bir diğer unsur Şaman davulu ya da tefidir (Çemberci, 2019). Şaman, koruyucu ruhların yardımıyla bir davula sahip olur. Eğer ruhlar tarafından kabul görmezse şahsına ait bir davulu olamaz. Yakutlarda Şaman, adaylığı esnasında bir davula erişebilir. Usta Şaman, yüksek bir dağa çıkarmış olduğu adaya Şaman davulunu verir (Öz, 2014 s. 11-12). Şaman diğer âleme gittiği zaman, yeraltına indiği zaman ya da kötülüklerle başa çıkmak için bu davulu kullanır. Bazen bu davul kötü ruhlardan korunmak için de kullanılır. Şaman öldüğü zaman davulu ormanda parçalara ayrıldıktan sonra ağacın dalına asılır ve şaman da o ağacın altına gömülür (Eliade, 1999 s. 323). Şamanın birçok kültürde farklı ve önemli görevleri bulunur. Bunlardan birkaçı şunlardır:

- Hastalıkları tedavi etmek,
- Avlanmak için çeşitli oyunlar geliştirmek,
- Gelecekte bilgi vermek,
- Rüyaları tefsir etmek,
- Kaybolan insanları ve eşyaları bulmak,
- Bağlı olduğu kabileye yardım etmek ve yol göstermek,
- Ruhları mutlu etmek ve sakinleştirmek,
- Havanın, özellikle yağmura gereksinimleri olduğu zaman kontrol edilmesini sağlamak,
- İnsanların kendilerini iyi hissetmelerinde yardımda bulunmaktır (Kumartaşlıoğlu, 2012).

Şamanizm’in Türk Kültürüne Etkisi

Kültürel kimlik sosyal etkileşimle bütünleşir. Etkileşimler hiçbir zaman tek yönde gerçekleşemez. Farklı kültürler her zaman birbirini etkiler. "Şamanizm, Türklerin İslamiyet öncesi dönemde etkilendiği ve İslamiyet’i kabul ettikten sonra da kültürel bir yansıma ve gelenek olarak izlerini sürdürdüğü bir inanıştır (Ünlü, 2012, s. 16). Şamanizm, Türk kültür tarihinde ve toplumsal hayatında oldukça önemlidir. Bu sebeple belirli bir bölge ya da kültürle sınırlandırılmaz. Şamanizm, Türklerin Türkistan coğrafyasında tarih öncesi dönemlerden günümüze yaşadığı yerlerde var olan bir inanç sistemidir. Bilhassa Altay Şamanlığı gelenekleri 16. yüzyıla kadar süregelmiştir (İnan, 1986 s. 207). Bu geleneklerden bazıları Anadolu coğrafyasında günümüzde de karşımıza çıkmaktadır. Farklı tarih aralıklarında İslamiyet’i kabul eden Türk kavimleri önceki inanışlarından bazı gelenekleri de beraberlerinde getirmişlerdir. Bu sebeple Şaman sembol ve ritüelleri yeniden canlanarak Türk kültürünün içerisinde yerini almıştır. Şamanizm’e ait olan sembol ve ritüellerin bazıları, İslamiyet ile uyum sağlayarak şekil değiştirmiştir. Bazıları varlığını devam ettirirken, bazıları da aynen korunarak günümüze kadar ulaşmıştır. Çalışmada kapsamlı literatür taraması sonrasında Türk Kültüründe Şamanizm etkisi dört kategoriye ayrılmıştır.

- Geleneklerdeki etkisi
- Mimarideki etkisi
- Süsleme ve motiflerdeki etkisi
- Resim ve sanatta etkisi

Tablo 1. Türk Kültüründe Şamanizm Etkisi

Gelenekler	Mimari	Süsleme ve Motif	Resim ve Sanat
Adak kurban	Gök cisimleri	Bitkisel motifler	El yazmaları
Ateş yakmak/söndürmek	Kapı eşığının kutsallığı	Çıkma ve inme sembolleri	Halı
Falcılık	Kubbe	Daire içine alınmış çapraz	Tezhip
Kına	Kümbetler	Ejder	
Kırmızı kuşak	Mezar taşı	Geyik, kartal, doğan, at, kurt, aslan, kuş, köpek, ayı vb. süslemeleri	
Kurşun dökme		Hayat ağacı	
Mevlit		Kozmik ip	
Nazar boncuğu		Köprüler	
Nevruz		Sayılar ve renkler	
Ölünün vefatından sonraki adetler		Tek ve çift başlı kartal	
Saçın çöpe atılmaması		Yaratılış sarmalı	

Not: Yazar tarafından hazırlanmıştır.

Şamanizmin Gelenekler Üzerinde Görülen Etkisi

Şamanizm, Türk kültüründe ve inanç sistemlerinde derin izler bırakarak, İslamiyet sonrasında bile geleneklerin ve ritüellerin devam etmesini sağlamıştır. Bu inanç sistemi, sadece doğayla uyumu değil, insan ruhunun korunmasını ve kötü ruhlara karşı mücadeleyi de ön plana çıkaran pratikler geliştirmiştir. Ateş, kurşun dökme, kına yakma, kurban ritüelleri gibi çeşitli uygulamalar, eski Türk inançlarının önemli parçaları olarak günümüze kadar ulaşmıştır. Aynı şekilde, nevruz kutlamaları, göksel varlıklar ve atalar kültü ile ilgili gelenekler, bu kadim inanç sisteminin etkilerinin İslamiyet sonrası Türk toplumunda nasıl devam ettiğini gösterir. Şamanist öğeler, günlük yaşamın birçok alanına yayılarak kültürel pratiklerin ve sosyal normların bir parçası olmuştur. Türk sanatında, mimaride ve halk inanışlarında görülen bu unsurlar, sadece geçmişin birer kalıntısı değil, aynı zamanda modern dünyada yaşayan inanç ve kültürlerin bir yansımasıdır (Güngörmez, 2013 s. 15-33).

Kurşun dökme uygulaması Şamanizm'in günümüze gelen bir geleneği olarak yaşamını sürdürür. Şamanistler bu ayini "Kut dökme" ya da "Kut kuyma" olarak isimlendirirler. Bu özellik, insanın başına bela olan kötü ruhların negatif özelliğini ortadan kaldırmak için kullanılan çok eski devirlere dayanan bir ayindir. Kurşun dökme geleneğinde, ilk başta kurşunun eritilmesiyle Demir Kültüne ait inanç izleri, kurşunun suya atılmış şekli Su Kültünün izlerini ve kurşunun suya atılmış şekliyle ortaya çıkan görüntü de kötü ruhları ortadan kaldırmaya yönelik uygulamanın izlerine denk gelmektedir (Ögel, 1997).

Anadolu'da köpek ulumasının uğursuz sayılması da Şamanizm kökenlidir. Köpeklerin ruhun geldiğini acı ulumaları ile haber verdiklerine inanılır. Bu sebeple bir kişinin ruhunu görmesi ya da evin önünde sürekli köpek uluması yakında kişinin öleceğine ya da evden cenaze çıkacağına işaretir. Köpeklerin depremleri ya da doğal afetleri önceden haber vermeleri ile paralellik gösteren bir inanıştır (Ünlü, 2012 s. 18).

Bugün Anadolu Türkleri arasında Kur'an'dan sonra muhtemelen en çok okunan dini metin mevlittir. Mevlit, Kur'an-ı Kerim'in müzikle okunmasıdır. Bu açıdan bakıldığında bu geleneğin eski inanışlarla benzerlikler taşıdığı söylenebilir. Şamanizmde müzik olmadan ritüeller yapılamaz. Şaman davulu veya kopuz olmadan tören yapılamaz. Sakramentin Türk özelliği taşıdığını ve İslam öncesi Türk kültürüyle ilgili olduğunu gösteren en önemli unsur, bu uygulamanın Türkler dışında hiçbir İslam toplumunda görülmemesidir. (Şener, 2003 s. 107).

Şamanist inanca göre ruh fiziksel bedeni 40 gün geçtikten sonra bırakmaktadır. İslam dininde ölen kişinin ölümünün ardından 40 gün geçtikten sonra Kur'an ve Mevlit okuma gelenekleri Kam/Şaman ya da totem adetlerinin İslamiyet ile harmanlanmış halidir. Gök Tanrı inancı içerisinde yer alan kanlı kurbanların dışında; saç, yayma, diğer anlamıyla ağaçlara ya da Şaman'ın davuluna bağlanmış olan çaputlar kansız kurbanlar sınıfına girmektedir. Anadolu'da da ağaçlara çaput bağlama geleneği Şamanlar tarafından yapılan saçya örnek teşkil eder. İslamiyet'in kabulünden önceki Türk toplumunda yüce olarak görülen kişilerin

mezarları kutsanmış ve bu yerler de ölen bireyin ruhundan medet umulan bir yer olarak görölmeye başlanmıştır. Bu, günümüzde türbe, mezar, yatır ve benzer kısımların ziyareti ve bu kısımlardan medet umulması da bu inanç sisteminin devamı niteliğindedir. Arap Müslümanlarında böyle bir uygulamanın olmaması bu görüşün en güçlü kanıtıdır (Arslan, 2020).

Anadolu'da halk arasında nazar inancı çok yaygın bir olgudur. Eski Türk inanışlarından olan Nazar boncuğu bir nevi muska sayılabilir. Temel işlevi kişiyi, kem gözlerin ve kıskançlık duygularının neden olabileceği hastalıklardan, sakatlıklardan korumaktır. Yine istenmeyen bir olay işitildiğinde tahtaya el ile üç kere tıklanması da kötülüklerden korunmak, kötü ruhların işitmesini önlemek amacıyla yönelik eski bir Şaman inanışdır (Acar, 2017 s. 54-72). Pek çok insanın sıra dışı nitelikleri olduğu ve de bunların bakışlarının karşılarında yer alan kişilere rahatsızlık verdiğine dair bir inanış yaygındır. Bu inancı azaltmak için nazar boncuğu ya da göz boncuğu takılır.

Bütün Türk evreninde olduğu gibi Anadolu'da da her sene geleneksel olarak kutlanan Nevruz'da, kökeni İslamiyet'in kabulü öncesi şamanik inisiyasyona dayanmakta olan uyanışı betimleyen bir bayram olarak görülür. Nevruz Bayramı'nda ateşlerin yakılması olayı arınmanın ve aynı zamanda uyanmanın bayramı olarak görülmesindendir. Bu uyanış doğanın uyanışı olarak kabul edilirken aynı zamanda da insanların uyanışı olarak bilinir (Bayat, 2008 s. 143). 21 Mart'ta kutlanan bu gelenek, İslamiyet'le benzer özellik taşımadığı için uzun bir süre Sünni Müslümanlar tarafından kabul edilmemiştir.

Eski Türk Şaman inancında bıçak ve kılıç ile kan dökerek hayvan ve insan öldürmek hoş karşılanmaz. Kan akıtılarak öldürme şekli tercih edilmez ve Türklere İslamiyet'ten sonra gelmiştir. Kan akıtmama geleneği Osmanlı Sarayı'nda bile varlığını sürdürmeye devam etmiştir. Osmanlı da hanedan mensuplarının kan akıtılarak öldürülmesi yerine boğdurularak öldürülmesi tercih edilmiştir (Şener, 1997 s. 85-86-87).

İslam'ı kabul eden Türklerde "donuna girme" şeklinde tezahür eden deformasyon şekli, Şamanizm'in İslam'a getirdiği unsurlardan biridir. Bu olgu özellikle ilk Müslüman Türkler arasında alperenlerin her an hayvan kılığına girebildiği Şamanizm'in bir izidir. Bektaşî tarikatına mensup dervişler bu geleneği kullanmaya devam etmekte ve bu durumu "manevi dünyadan korunma" olarak adlandırmaktadırlar (Günay & Güngör, 1997 s.552).

Ateş, Gök Tanrı inancında ve eski Türk dininde önemli bir yere sahiptir. Altay ve Yakut Türkleri arasında ateş, kutsal kabul edilmiştir. İnanca göre, Tanrı ilk insanlara et yemeklerini öğretmiş ve Ülgen gökten iki taş (ak ve kara) indirmiştir. Taşlarla kuru bitkilere vurularak ateşin nasıl yakılacağı insanlara gösterilmiştir. Bu nedenle, özellikle çıkmak taşından elde edilen ateş kutsal sayılmıştır (Sevim & Yaman, 2018 s. 1026). Türklerin ateşle ilgili inançları, İslamiyet'in kabulünden sonra da varlığını sürdürmüştür. Ancak ateşe tapmak söz konusu değildir. Ateş, hastalıklardan ve kötü ruhlardan koruyan bir öge olarak görülür. Günümüzde bile bazı bölgelerde, kadınlar evin odalarında yanan köz gezdirerek kötü ruhları uzaklaştırmaya çalışır.

Kayseri Tomarza'da "damat ateşi" diye adlandırılan uygulamada, yatsı namazı sonrasında damadın gerdeğe girmesinden önce kapı önünde imam dua eder ve dua bittikten sonra damat kapı önünde bağ çubuklarından tutuşturulan ateşin üzerinden atladıktan sonra gerdek odasına girer. Diğer taraftan ise Kırşehir'de yeni doğan bebekler hastalıklara ve uğursuzluklara karşı dirençli olmaları için bir tava içerisine konulup ateş üzerinde tutulurlar. Anadolu'da hayvanlarında ateş yoluyla hastalıklardan korunmalarına ilişkin uygulamalar mevcut durumdadır. Amasya Merkez Aydoğdu köyünde Mayıs ayının ilk günlerinde sürülerin yaylaya çıkarılmasından önce dar ve tek bir kapısı olan bir alana toplu şekilde kapı eşiğinde bir ateş yakılır. Ateşin üzerinden atlayarak geçen hayvanların hastalıklara karşı bağışıklık kazanmış olduklarına ve kötülüklerden arındırılmış olduklarına inanılır (Bekki, 2007 s. 2-3). Ateşe kötü bir şey saçmak, ona sivri aletlerle yönelmek şanssızlık belirtisidir. Yapılan araştırmalar çerçevesinde Erzincan ve çevresinde; Kırmanç ve Zazalarda; Diyarbakır'da, Ağrı ve Elazığ'da ateşe su dökülmeyeceğine inananlar bulunmaktadır. Palu ve Madenin köyleri ile birçok Alevi köylerinde genel olarak güneş batarken ya da battıktan sonra ateşe su dökülmemektedir (Dilek, 2007 s. 35). Türkiye'de ateşe dair en çok bilinen ve yaygın bir biçimde devam etmekte olan inanç ise Nevruz ateşinin üzerinden atlamaktır. Türkiye'nin çeşitli bölgelerinde Nevruz törenlerinde ateş yakılması ve üzerinden atlanması bilinen bir uygulamadır.

Şamanizm'de, Şamanların en önemli niteliklerinden birisi de kehanette bulunup gelecek hakkında haber verebilmektir. Falcılığın kesin olarak Şamanizm'den geldiğini söylemek yanlıştır. Çünkü falcılık hemen hemen dünyanın her yerinde varlığı sürdürmektedir. Fakat bazı kültürlerde falcılık bir eğlence unsuru olarak kabul edilmişken, eski Türklerde din adamlarının bile isteyerek yaptığı yasal bir uygulamadır.

Falcılık günümüzde de yaygın olarak uygulanan bir yöntemdir. Ergun’a göre, eski Türklerde kürek kemiği ısıtıldıktan sonra oluşan şekillere bakılarak geleceğe yönelik tahminlerde bulunulurken, günümüzde bu gelenek yerini Türk kahvesinin telvesinden çıkan şekillere bırakmıştır (Ergun, 2002 s. 176)

Kına, Türklerin en eski inançlarından bugüne kadar ulaşmış olan en önemli unsurlardan birisi olma niteliğini taşımaktadır. Kına, Türklerin eski inançlarında adanmışlığı simgeler. Evlenmiş olan bireyler kına yakarak birbirlerine adanmış olurlar, yaşlı kadınlar ise kına yaktıkları zaman ahirete gitme anını beklemektedir. Kurbanlık koçlara da kına sürülmesi, bu inancın devamı niteliğindedir. Kına sürülen genç ve bekâr kız, sahiplenilmek amacıyla olası Kara İyelerden korunmuş olmaktadır. Kına, geçmiş inançlarımızın bir benzeri olarak Anadolu’da yaygın olarak kullanılan bir uygulamadır (Kapağan, 2014 s. 805).

Anadolu’nun birçok bölgesinde saç çöpe atılmamaktadır. Kadınlar saçlarını taradıktan sonra onları bir yerde toplayıp, saklarlar. Bunun sebebi ise, insan öldükten sonra ruhunun o saçları tüm dünyayı dolaşarak aramaya koyulması ile ilişkilendirilir. Aynı zamanda çocukların kesilen ilk saç da hayatlarının sonuna kadar saklanır. Anadolu’da saçla ilgili olan inançların çoğu Şamanizm inancı ile benzerlik göstermektedir.

Anadolu’nun neredeyse her yerinde, evlenecek kızın beline kırmızı bir kuşak bağlanmaktadır. Bu kuşak geline; babası, erkek kardeşi, dayısı ya da amcası tarafından bağlanmaktadır. Bu kuşak “gelin kuşağı” olarak anılmaktadır. Kuşak, bağlayacak olan kişi tarafından orada yer alanların önünde, gelinin beline üç kez çözülerek bağlanır. Bu uygulamayla gelinin gideceği eve bolluk, bereket ve şans getireceğine inanılmaktadır. Aynı zamanda bu kuşak günümüzde evlenecek olan kızın bakire olduğunun da bir belirtisidir. Kuşağın bu biçimde gelinin beline bağlanması, Şamanizm’in şu anda devam eden izlerinden biri olarak görülmektedir (Önal & Erten, 2013 s. 270).

Türklerde yöneticilerin, padişahların, hanların kafalarında yer alan kavukların ön tarafında bulunan kuş tüyü de Şamanizm ile ilişkilidir. Şamanizm inancında ayın esnasında Şaman’ın kuş tüyleriyle kaplı olan giysiler giymesi, başına kuş tüyleri takması, onu ayın esnasında yapacağı yolculuk sırasında kuş gibi rahat bir şekilde uçmasını sağlamak sebebinin gütmektedir (Atıf Cihan, 2021 s. 110)

Eski Türklerde ve Gök Tanrı inancında Güneş ve Ay koruyucu olarak kabul edilip saygı görür, ancak tapınılmaz. Güneş tutulması ve ay tutulması, kötü ruhların gök cisimleriyle savaşı olarak yorumlanmış; bu yüzden yüksek sesle bağırarak, davul çalmak ve silah sıkmak gibi ritüellerle kötü ruhlar kovulmaya çalışılmıştır. Anadolu’da bu gelenekler hâlâ sürmektedir. Ay’a dair bazı inançlar arasında anne ve çocukların korunması, yeni aydan zenginlik ve sağlık dilemek gibi pratikler yer alır. Ayrıca, Güneş ve Ay’a karşı tükürmek veya çöp dökmek yasaklanmıştır. Uygurlarda da benzer şekilde aya saygı gösterilmiştir (Kumartaşloğlu, 2014 s. 175-190).

Kars’ta ayın ilk halini gören her kimse hemen toprağa ve altına bakarsa gelecek günlerin güzel ve bereketli geçeceğine inanılır. Erzurum’da (Şenkaya ve İspir ilçelerinde) ise anneler zayıf ve hastalıklı çocukları aya göstererek “Ya al, ya ver” diye yalvarmaktadırlar. Bunun ayın bir koruyucu olarak görülmesinden ve Gök Tanrı inancında anne ve çocukların koruyucusu olan Umay iyesi ile ay arasında bir bağlantı içermesinden kaynaklandığı ön sürülmektedir. Aynı inancın devamı özelliğinde olarak Tunceli, Kars ve Bingöl’de hamile kadınların aya baktıkları bilinmektedir. Urfa’da ve Kars’ta (Sarıkamış) ellerinde siğil olanlar yeni doğmuş aya bakarak birçok söz söyleyerek ellerini ovduklarında tedavi olacaklarına inanırlar. Aynı zamanda, Kars’ta, Tunceli’de ve Adıyaman’da güneşe ve aya karşı kül, çöp, kirli su dökülmez ve tükürülmez (Kalafat, 2010 s. 132-137).

Eski Türkler, iyeleri memnun etmek için onlara kanlı ya da saç olarak adlandırılan kansız kurbanlar da takdim ederlerdi. Günümüzde Altay dağlarında yaşamakta olan Beltir Türklerinin şu an bile dağ iyelerine ve ata ruhlarına kurban kestikleri bilinmektedir. Bugün kanlı ve kansız kurban geleneği çeşitli dinlere bağlı olan bütün Türk toplumlarında devam etmekte, günümüzde şükran ve kefare kurbanları olarak sunulmaktadır. Anadolu’nun farklı bölgelerinde ölen kişilerin ruhu için kesilen kurbanlar ise eski Türklerdeki ata ruhlarını memnun etme geleneğinin devamı niteliğinde olan bir uygulamadır (Koçak, 2012 s. 72; Kuban, 2002).

Verilen örneklerle ek olarak:

- Gelinin başından şeker, para vs. saçmak ruhları mutlu etmek, yeni kurulan aileye zarar vermelerini önlemek amacıyla yapılan adetlerdir.

- Şamanizm de ruhun vücudun farklı kısımlarında olabileceğine dair inanca göre, geceleri tırnak veya saç kesilmez. Çünkü ruhun bunlardan biriyle vücudu bırakıp gideceğine inanılır.
- Şamanın, “Kamlama” dışında birçok hastalığı otlarla tedavi etmesi de Anadolu’da halk hekimliği adıyla varlığını sürdürmektedir.
- Günümüzde Anadolu’da da birtakım hastalıkları tedavi etmek için hastanın yüzüne birtakım şekiller çizerek boyanması, Şamanın tedavi metotlarından biridir.
- Kan, Şamanizm de tıpkı su gibi, Şamanın arındırılmasında yer alır. Kurban kanı adayın yüz kısmına sürülür (Eliade, 1999). Bu uygulamanın benzeri Anadolu’da alına kurban kanı sürülmesi ile devam etmektedir.

Şamanizmin Mimaride Görülen Etkisi

Şamanizmin mimarideki etkisi, yalnızca fiziksel yapıların tasarımında değil, aynı zamanda mekânların anlamlandırılmasında da kendini gösterir. Doğa ile uyum, kutsal mekânların düzenlenmesi, hayvan ve ağaç motiflerinin kullanımı gibi unsurlar, Şamanist düşüncenin mimarideki yansımalarıdır. Geleneksel şamanik yapıların ötesinde, bu etkiler günümüz mimarisinde sürdürülebilirlik ve ekolojik tasarım gibi kavramlar aracılığıyla yaşamaya devam etmektedir. Şamanizmin mimariye kattığı derinlik, mekânların yalnızca fiziksel değil, aynı zamanda ruhsal anlamlarını da ortaya koyarak insan ile doğa arasında güçlü bir bağ kurar.

Şamanizmin ritüellerinde belirli mekânlar, özellikle doğa unsurları kutsal kabul edilir. Dağlar, ağaçlar, nehirler ve göller gibi yerler, ruhlarla iletişim kurulan, duaların edildiği kutsal alanlardır. Şamanist mimaride, yapılar da bu kutsal mekânlara göre konumlandırılmıştır. Örneğin, Orta Asya’da kutsal dağlara bakan tapınaklar ve tören alanları, insan ile doğa arasında bir köprü kurma amacını taşır. Ayrıca, yön kavramı şamanik inançlarda önemli bir yer tutar. Yapılar inşa edilirken kuzey, güney, doğu ve batı gibi yönlerle göre düzenlenir. Bu yönler, farklı ruhları ve doğa güçlerini temsil eder (Ünal & Çeribaş, 2022). Yurtların kapısının doğuya bakacak şekilde yerleştirilmesi, güneşin doğuşunu karşılamayı ve yenilenmeyi sembolize eder.

Şamanist düşüncede, doğa ile insan arasında sıkı bir denge ve uyum önemlidir. Bu düşünce, mimaride organik malzemelerin kullanımını ve doğa ile bütünleşen yapıların inşasını beraberinde getirmiştir. Ahşap, taş ve toprak gibi doğal malzemelerden yapılan yapılar, doğaya zarar vermeden var olma felsefesini yansıtır. Türklerin göçebe yaşam tarzında kullanılan yurtlar, bu düşüncenin somut örneklerinden biridir. Yurt, doğayla bütünleşen, taşınabilir ve çevreye zarar vermeyen bir yapıdır. Yurtların yuvarlak formu, evrenin ve yaşamın döngüsellliğini simgeler (Erim & Coşkun Onan, 2021).

Şamanist topluluklarda törenlerin gerçekleştirildiği özel alanlar ve anıt yapılar da inanç sistemiyle doğrudan ilişkilidir. Kurganlar (mezar tepeleri) ve anıt taşlar, ölen kişilerin ruhlarının korunduğu ve onurlandırıldığı mekânlardır. Kurganların inşasında, ölen kişinin doğayla uyumlu bir şekilde sonsuz yolculuğa çıkacağı inancı etkili olmuştur. Anıt taşlar (balballar), ölen kişinin ardından dikilir ve her biri ruhani bir bağın göstergesi olarak kabul edilir (Dalkıran, 2008 s. 380).

Tören alanlarında yer alan taş dizileri de kozmolojik düşünceleri yansıtır. Bazı taşların belirli astronomik düzenlemelere göre yerleştirildiği ve ritüel amaçlı kullanıldığı bilinmektedir. Bu yapılar, gök cisimlerinin hareketleri ile ritüeller arasında bir bağlantı kurma çabasının izlerini taşır. Mezar taşı âdeti de eski Türk ve Orta Asya kültürlerinden kalmadır. Eski Türkler ölen insanın mezarının üzerine sevdiği eşyaları, atını, eyerini, yatağını vs. koyarlardı. Bu gelenek günümüzde hala sürmektedir. Mezarlar, süslenir aynı zamanda üzerine çiçek konulur. Gelin ve kız mezarları ise tel ve kırmızı duvak ile süslenir. Günümüzde mezarlıklara saygı gösterilmekte, mezarlar temiz tutulmakta ve üzerine basmamaya özen gösterilmektedir. Mezarlığın ve türbelerin parmakla gösterilmesi olayı hoş karşılanan bir durum değildir ve bunu yapan kişilerin çarpılacağına inanılır. Çocuklar eğer bu tür yerleri parmakla gösterirlerse parmaklarını ısırılmaları ve ayaklarıyla hafif bir şekilde basarak acı çekmeleri söylenir (Çetin, 2021 s. 86-101).

Anadolu’da yaygın olan mimari eserlerden birisi de kümbetlerdir (Ünlü, 2012 s. 20). Bu kümbetler çadır tipiyle benzerlik gösterdiğinden göçebe kültürünün mimaride vücut bulmuş halidir. Kümbetler Gök Tanrı inancından gelen Gök kubbelerin temsilidir. Bu sebeple kubbelerin gökyüzüne bakan kısmı mavi ve tonlarındadır. Bu da yine İslamiyet öncesi Şamanizm’in devamı olarak Gök Tanrı inancının mimariye yansımaları olarak nitelendirilir.

Kapıdan içeri girerken eşığe basılmaması inancı Şamanizm’den kalma bir semboldür. Eşik, kapı demektir. Kapı ise yeni Dünyalara açılma anlamına gelir. Bundan dolayı saygındır ve kutsaldır (Ünlü, 2012

s. 25). Türkistan, Balkanlar ve Anadolu'daki din âlimlerinin yattığı türbeler halkın devamlı olarak gittiği kutsal mekânlardır. Bu kişilerin yattıkları yerler ziyaret edilirken kapı eşiklerinden saygı niyeti ile eğilerek geçilir. Bu gelenek bugün de devam etmektedir (Gömeç, 2003 s. 85). Taç kapılar ise çeşitli geometrik ve bitkisel desenlerle süslenir. Tek şeritli taç kapılar: Bordür şeklinde sade tasarımlar içerirken; iki, üç, dört şeritli taç kapılar sadece geometrik süslemeler içerir. Beş ve altı şeritli taç kapılar ise geometrik ve bitkisel desenlerin yoğun olarak kullanıldığı kompozisyonlardır.

Şamanizmin izleri, geleneksel mimari unsurların ötesinde, modern mimaride de görülebilir. Doğa ile uyum, ekolojik yapı anlayışı ve sürdürülebilir tasarım gibi kavramlar, şamanik düşüncenin günümüz mimarisine yansımalarıdır. Özellikle eko-mimari ve organik mimari tasarımlarında, doğal malzemelerin tercih edilmesi, enerji tasarrufu ve çevreye duyarlı projeler, Şamanizmin etkilerinin modern bir yorumudur. Ayrıca, günümüzde yapılan bazı anıtsal yapılar ve müzelerde şamanik motiflere ve tasarımlara rastlamak mümkündür. Örneğin, Kazakistan'ın başkenti Astana'da yer alan Bayterek Kulesi, Hayat Ağacını simgeleyen modern bir yapı olarak tasarlanmıştır. Bu, Şamanizmin kozmolojik düşüncelerinin ve simgesel anlatımlarının modern mimaride de etkili olmaya devam ettiğinin bir göstergesidir.

Şamanizmin Süsleme ve Motiflerde Görülen Etkisi

Şamanizmin süsleme ve motiflerdeki etkisi, yalnızca estetik bir unsur değil, aynı zamanda ruhani bir işlev taşır. Hayvan figürleri, geometrik desenler, Hayat Ağacı gibi semboller, doğa ve ruhlarla kurulan bağlantıyı simgeler. Bu motifler, dokuma, ahşap işçiliği, taş oymacılığı ve modern sanatın birçok alanında karşımıza çıkmaktadır. Bu bölümde Türk kültür ve mitolojisinde önemli yer edinmiş çeşitli hayvan motifleri ele alınmaktadır. Her hayvan, belirli mitolojik, dini ve sosyal anlamlarla ilişkilendirilmiştir. Ejder motifi, Anadolu Selçuklu Sanatında mimari ve süsleme sanatında yaygın olarak kullanılmıştır. Ejder figürlerinin karakteristik özellikleri şunlardır (Öney, 1969 s. 180):

- Uzun ve düğümlü gövdeye sahiptir.
- Her iki ucunda iki baş bulunur; bir baş diğerini ısırırken tasvir edilir.
- Sivri dişleri, çatal dili ve badem gözleri vardır; kanatlı olarak betimlenir.
- İyi-kötü, karanlık-aydınlık gibi zıtlıkları ve koruyuculuğu simgeler.

Selçuklu sanatında ejderler, mezar taşları, kemerler, yazıtlar ve sivil mimari yapılar üzerinde süsleme olarak yer alır. Ejder, aynı zamanda gezegen sembolü, bolluk ve bereket anlamı da taşır. Göktürk ve Uygur dönemlerinde ejder, evreni, yaratıcı gücü ve yaşamı simgeleyen bir figürdür. Ancak İslamiyet'in kabulüyle ejder figürleri daha küçük boyutlarda kalmış, sanat eserlerinde yerini korumuştur. Örneğin, buhurdanlıklar, çeşme lüleleri ve silah kabzalarında ejder motifleri işlenmiştir (İnal, 1971).

Kartal motifi, Türk sanatında sıklıkla hükümdarlık, güç, koruyuculuk ve iyilik anlamlarıyla kullanılmıştır. Tek ve çift başlı kartallar cami, kale, saray ve türbe gibi yapılarda hem koruma simgesi hem de totem olarak yer alır. Şaman inancında kartal, ruhun göğe yükselişini temsil eder ve kutsal kabul edilen hayat ağacında bulunur. Selçuklu sanatında, kartalın başka hayvanlarla mücadelesi de sık işlenmiş ve güç simgesi olarak tasvir edilmiştir. Sonuç olarak, ejder ve kartal motifleri, hem sanatsal hem de sembolik anlamda Anadolu Selçuklu ve Türk kültüründe önemli bir yer tutar. Şamanizm'in etkisi, bu figürlerin korunma, bilgelik ve ruhani bağlantılar gibi anlamlarla yüklü olmasını sağlar (Karaduman & Özdemir, 2022 s. 222). Ejder ve kartal motiflerinin Anadolu'da görüldüğü örnekler Tablo 2 ve 3' de verilmiştir.

Tablo 2. Anadolu'da Ejder Motifinin Görüldüğü Eserler

Mekân	Tarih	Şehir
Alanya Obaköy Medresesi	14. yüzyıl	Antalya
Susuz Han portalinde	13.yy	Burdur
Diyarbakır Kalesi Urfa Kapısı	1183-1884	Diyarbakır
Emir Saltuk Kümbeti	12.yy	Erzurum
Çifte Minareli Medrese	13.yy	Erzurum
Karatay Han eyvanında	1240	Kayseri
Ani Kalesi burçlarında	1072-1110	Kars
Beyşehir Kubadabad Sarayı	1236	Konya
Alaaddin Köşkü	1220-1237	Konya
İnce Minareli Medrese Müzesine getirilen üç ayrı taş üzerinde	1220 civarı	Konya
Anamur Ak Cami	1220-1237	Mersin
Divriği Ulu Cami	1228	Sivas
Cizre Ulucami	1164	Şırnak

Not: Yazar tarafından hazırlanmıştır.

Tablo 3. *Anadolu'da Tek ve Çift Başlı Kartal Motifinin Görüldüğü Eserler*

Mekân	Tarih	Şehir
Etnografya Müzesi'nde mezar taşlarında	14-15. yy	Ankara
Ak Han portalinde	1253	Denizli
Çifte Minareli Medrese portalinde	13.yy	Erzurum
Yakutiye Medrese portalinde	1310	Erzurum
Emir Saltuk Kümbeti	12.yy	Erzurum
Döner Kümbeti	13.yy	Kayseri
Huand Hatun Hamamı çinilerinde	1236-1238	Kayseri
Karatay Medrese Müzesi de Felekabad Sarayı'ndan getirilen çift başlı kartal kabartması	13.yy	Konya
İnce Minareli Medrese Müzesi'ne getirilen taş üzerinde	1220 civarı	Konya
Hüdavent Hatun Türbesi	1312	Niğde
Sungur Bey Cami	1335	Niğde
Divriği Ulu Cami doğu kapısında	1128-1129	Sivas
Gök Medrese Portalinde	1271	Sivas
Gök Medrese Müzesi	14.yy	Tokat

Not: Yazar tarafından hazırlanmıştır.

Süsleme ve motiflerde görülen bir başka hayvan ise geyiktir. Geyik; kutsal bir hayvan olarak görülmüş, Tanrı'yla bağlantılı bir ruh olarak kabul edilmiştir. Şaman elbiseleri ve davullarında sembolik yer alır. Boynuzları hayat ağacını, sonsuz yaşamı ve güneşi temsil eder (Ünlü, 2012). Kartal ve doğan; yiğitliğin ve hakanların simgesi olarak önemli yer tutar. Şaman inancında, kartal Tanrı'nın silüeti olarak kabul edilir. Selçuklu sanatında süsleme ögesi olarak kullanılmıştır. Aslan; gücün, zaferin ve yiğitliğin sembolüdür. Mücadele sahnelerinde pozitif gücü temsil eder. Balık; bereket ve yaratılışın simgesidir. Yeraltı dünyası ve ölümle ilişkilendirilir (Kayalı, 2016 s. 255-257). At; şaman ayinlerinde kutsal bir binek hayvanı olarak görülür. Ölümün gizemci bir simgesi olup ruhun diğer dünyaya taşınmasını sağlar (Alp & Mutlu, 2021). Kurt; Ergenekon efsanesinde yol gösterici ve kurtarıcı olarak anlatılır. Şaman ritüellerinde kutsal törenlerin yönetiminde kullanılır (Aytaç, 2022). Kuş; şamanların yolculuklarında yardımcı ruhlar olarak görev yapar. Kötü ruhları kovmak için kullanılmıştır (Karaduman & Özdemir, 2022). Koyun; koruyucu ruhların gazabından kurtulmak için kurban edilir. Şaman kıyafetlerinde sıkça kullanılan bir motiftir. Köpek; yeraltı dünyasına inen şamanlara rehberlik eder. Ölümü simgeleyen figürlerden biridir. Ayı, koruyucu ruh olarak kabul edilir. Şaman kıyafet ve aksesuarlarında önemli bir motif olarak yer alır. Yılan, yeraltı tanrısı Erdik ile ilişkilendirilir. Şaman ritüellerinde taklit edilerek kullanılır. Bu motifler, Türk kültüründe dini inanışlar, doğa gözlemleri ve mitolojik anlatılarla şekillenmiş, sanat ve ritüellerde önemli bir yer edinmiştir (Ünlü, 2012). Hayvan motiflerinin Anadolu'da görüldüğü eserler Tablo 4'te verilmiştir.

Tablo 4. *Anadolu'da Hayvan Motiflerinin Görüldüğü Eserler*

Mekân	Şehir
Sultanhanı Kervansarayı	Aksaray
Alanya Kalesi	Antalya
Hasankeyf Kalesi küçük saray pencere konsülünde yer alan aslan figürü	Batman
Yedi Kardeş Burcu	Diyarbakır
Artuklu Sarayı çift başlı kartal figürü çini	Diyarbakır
Diyarbakır Kalesi burçlarında yer alan aslan figürleri	Diyarbakır
Diyarbakır Kalesi Ulu Beden(Evli Beden) Burcu	Diyarbakır
Süleymaniye Cami	İstanbul
Topkapı Sarayı	İstanbul
Aslanlı Türbe	Konya
Alaaddin Cami	Konya
Ulu Cami	Kayseri
Cizre Ulu Cami tokmağı	Şırnak

Not: Yazar tarafından hazırlanmıştır.

Bitkisel motifler arasında en çok kullanılan unsur ağaçtır. Eski Türk inancında ağaç, Tanrıyla iletişim kurma aracı, sülale (aile) ifadesi ve göğün direği olarak kabul edilmiştir. Özellikle kayın ağacı, Şamanlar için kutsal bir nitelik taşır ve ritüellerde vazgeçilmezdir. Şamanlar kayın ağacına sadece ritüel aracı olarak değil, aynı zamanda kendisine tapınılan bir varlık olarak da saygı gösterirler. İnanca göre, bu ağaç Ana-Tanrı Umay ve Ülgen tarafından yeryüzüne indirilmiştir. Altay dualarında sıklıkla "Bay Kayın" adı geçer ve Şaman davullarında kayın ağacı tasvir edilir (Bağdatlı & Bıçak, 2007).

Kayın ağacı, hayat ağacı (dünya ağacı) olarak bilinir ve evrenin farklı boyutlarını (yeraltı, gökyüzü ve yeryüzü) birbirine bağlar. Hayat ağacı, göğün direği olup cennete kadar uzanır. Şamanlar ölüp dirilme

ritüellerinde bu ağaca çıkar veya kovuğunda yeniden doğar. Ağaç, evrenin üç ögesini temsil eder: kökleri yeraltını, gövdesi yeryüzünü ve üst dalları gökyüzünü sembolize eder. Servi, hurma, zeytin, sedir, incir gibi ağaçlar da hayat ağacı kavramıyla ilişkilendirilir. Servi ağacı, sürekli yeşil kalması ve uzun ömürlülüğü ile güzellik ve iyiliğin simgesi olmuştur. Ağaçlar kök salma özellikleri nedeniyle yerleşiklik, hayat ve sonsuzluk anlamlarını taşır (Veliöğlu, 2005 s. 28). Hayat ağacı, evrenin ölümsüzlüğünü ve dünyadaki düzenin eksenini simgeleyen, kozmolojik bir olgudur. Bu ağaç, gökyüzü, yeryüzü ve yeraltı arasındaki bağlantıyı sağlarken yaşamın sürekliliğini de ifade eder. Bitkisel motiflerin Anadolu'da en çok görüldüğü yerler aşağıda verilmiştir. Bitkisel motiflerin Anadolu'da görüldüğü eserler Tablo 5'te verilmiştir.

Tablo 5. Anadolu'da Bitkisel Motiflerinin Görüldüğü Eserler

Mekân	Tarih	Şehir
Sultanhanı Kervansarayı	1232-1236	Aksaray
Toruntay Türbesi	1278-1279	Amasya
Alanya Kalesi	1221	Antalya
Çifte Minareli (Hatuniye) Medrese	1285-1291	Erzurum
Yakutiye Medresesi	1310-1311	Erzurum
Rüstem Paşa Cami	1554	İstanbul
Süleymaniye Cami	1551-1558	İstanbul
Topkapı Sarayı	1460-1478	İstanbul
Hüdavend Hatun Türbesi	1312	Niğde
Sungur Bey Cami	1335	Niğde
Alaaddin Cami	1220	Konya
Beyşehir Eşrefoğlu Cami	1296-1299	Konya
İnce Minareli Medrese	1264	Konya
Karatay Medresesi	1251	Konya
Mevlana Türbesi	1274	Konya
Gök Medrese	1271	Sivas
Buruciye Medresesi	1271	Sivas
Ulu Cami ve Şifanesi	1228-1229	Sivas
Gülbahar Hatun Türbesi	1505-1506	Trabzon

Not: Yazar tarafından hazırlanmıştır.

Şamanizmin Resim ve Sanatta Görülen Etkisi

İlk insanlar için sanat, sıradan değil büyü ve kutsal bir anlam taşır. Şaman davulları, kıyafetleri ve heykellerdeki her figür bir ruhun temsilcisidir. Mağara resimleri, ilk sanat eserleri olarak kabul edilir ve genellikle şamanların ritüelleri sırasında yapılmıştır. Primitif sanatlarda, büyü ve ritüeller, gündelik hayatın her alanını etkiler ve sanat, büyüsel anlamlar içerir. Sanatçının görevi, toplumsal ve dini amaçlara hizmet etmektir, bu yüzden yaratım özgürlüğü kısıtlıdır. Animizm inancında, şamanlar dünya ve öte dünya arasındaki bağlantıyı sağlar. Kaya resimleri (petroglifler), Orta Asya ve Anadolu'da bulunur ve animist inançların izlerini taşır. Türk sanatı, Şamanizm'in etkisiyle şekillenmiş ve hayat ağacı, hayvan figürleri, gök ruhları gibi motiflerle zenginleşmiştir.

Selçuklu sanatında kartal, at ve hayat ağacı motifleri sıklıkla kullanılmıştır. Şaman inancında gök, yeryüzü ve yeraltı arasında bir denge kurulur; bu fikir, Selçuklu ve Osmanlı mimarisindeki kubbeler ve kümbetlerle sembolize edilmiştir. Güneş ve ay motifleri ile horoz figürleri, kötü ruhları kovmak ve koruma sağlamak amacıyla sanat eserlerinde yer almıştır (Ünlü, 2012 s. 23).

Modern Türk sanatında, Şamanizm'e özgü semboller yeniden canlandırılmıştır. Adnan Çoker, şaman inancındaki gökyüzünü temsil eden kubbelerden ilham almıştır. Bedri Rahmi Eyüboğlu ve Can Göknil gibi sanatçılar eserlerinde hayat ağacı motifine yer vermiştir. Süleyman Saim Tekcan, mezar taşlarında at figürlerini işleyerek ölümden sonraki yolculuğu anlatmıştır. Modern eserlerde, iyeler (koruyucu ruhlar) ve atalar kültü, dağ gibi sembollerle birlikte işlenmiştir. Dağlar, Tanrı'ya ulaşmanın yolu olarak kabul edilmiştir (Kardan, 2020).

Bugün Anadolu da Türkmen köylerinde yapılan halı, kilim gibi örgüler Şaman giysileri ile benzerlik taşır. Türkmen halı ve kilimleri üzerinde yer alan akrep, yılan, kırkayak gibi hayvan resimleri Şaman kıyafetlerinde görülen unsurlardır. Kıyafetlerinde bu çizimlerin şamanları koruyacağı düşüncesi vardır (Ünlü, 2012 s. 21). Uşak halıları ve Bergama kilimlerinde de yer alan bitkisel motifler bunula ilişkilidir. Anadolu'daki halı ve kilimlerde kullanılan motifler, Şamanist düşüncenin izlerini taşır. Hayvan figürleri, spiral ve rumi motifleri, halı ve kilimlerin koruyucu ve uğur getiren anlamlarını güçlendirmiştir. Kurt ağzı ve pençesi motifi, Anadolu kilimlerinde, kötülüklerden korunmayı simgeler (Alsan, 2005). Geyik, bereketin simgesi olarak dokuma eserlerinde yer alırken, kuş figürleri ruhun özgürlüğünü temsil eder. Elibelinde

motifi olarak bilinen kadın figürü, bereketi ve doğurganlığı simgeler ve şamanik ritüellerdeki dişil enerjiyi yansıtır (Gümüştekin, 2011). Şamanizm'in etkisi, hem geleneksel Türk sanatında hem de modern eserlerde kendini göstermektedir.

Tartışma, Sonuç ve Öneriler

Türk kültüründe Şamanlar İşlamiyet'i kabul ettikten sonra, İşlam dinini olduğu gibi kabul etmek yerine kendi inançlarıyla birleştirerek yeni bir oluşum meydana getirmişlerdir. Bu oluşum, İşlamiyet'in Orta Asyalı duruma gelmesi ve sufiliğın çıkışıdır. Sufilik, diğeri anlamıyla Tasavvuf, İşlamiyet'in siyasi karmaşalara, hırs ve menfaate ortak edilmesine tepki olarak çıkmıştır. 9. ve 10. Yüzyılda Türkistan'ı geçerek gelen atalar; benzer biçimde şaman dedeler gibi destanlar, nasihatleri söyleyen, halk üzerinde saygı duyulan ve sevilen, nüfuzları olan kişilerdir. Sonrasında Anadolu'ya gelen bu kişiler Orta Asya geleneklerini de Anadolu'ya taşımıştır. Günümüzde pek çok kültürel unsur İşlamiyet'ten önceki kültürün izlerini taşımaktadır. Şamanizm'in etkileri, medrese, cami, saray, burç, türbe, han portalı, kapı tokmağı, mezar taşı, eyvan ve taç kapılarda sıkça görülmektedir.

Araştırma bulguları Ertunç (2016) ile paralellik gösterir. Şamanizm'in etkisi Anadolu-Türk sanatında daha çok din dişı yapılar da görülrken, camilerde figürler daha çok diş cephede yer almıştır. İşlamiyet sonrası Türk sanatı, Karahanlı, Gazneli ve Selçuklu dönemlerinde ikonografik figürleri kısmen korumuştur. Selçuklu sanatında hayvan motifleri önemli yer tutmuş, özellikle seramik, taş kabartmalar ve el sanatlarında sıklıkla kullanılmıştır. Aslan figürü, sınırlı heykel örneklerinden biridir. Şamanist kökenli çift başlı kartal, hem İşlam hem de Avrupa sanatında hanedan arması olarak benimsenmiştir. Aslan ve kartal motifleri ayrıca Diyarbakır Kalesi gibi yapılar da hem İşlam hem Hristiyan mimarisinde yer almıştır.

Turan'ın (2014) çalışmasında Şamanist izler, İşlamiyet'in kabulünden sonra da Türk kültüründe varlığını sürdürmüş, özellikle Tasavvuf ve Alevi-Bektaşı tarikatlarında belirginleşmiştir. Nevruz, kurban, mezar-türbe ziyaretleri, nazar- kurşun dökme, müzik ve ayinler, kırk gün inancı verilen örnekler arasındadır. Şamanizm; İşlamiyet, Hristiyanlık veya Budizm gibi kurallı bir din değıl, insanların, ruhlar ve doğa arasındaki iletişimi sağılayan bir inanç sistemi olarak kabul edilir. Şamanizm'i, diğeri dinlerden ayıran birinci fark onun doğaya ve doğa ile ilgili problemlere gösterdiği duyarlılık ve ekoloji üzerine odaklanmış olmasıdır. Diğeri fark ise, Şamanizm'de yaşayan insanla, ölmüş atası arasında var olan yoğun bağıdır (Dalkıran, 2008 s. 378). Bu sebeple günümüze yansıyan birçok gelenek bu iki başlıkla ilişkilidir. Anadolu'da ay tutulması esnasında teneke çalarak gürültü yapmak, göğre doğru silah sıkmak, cami avlularında mum yakılması, İşlamiyet'te Sünni anlayışı ile bağdaşmayan ilahî ve mevlitler, ölüm sonrası adetler, nevruz, kurban vb. örneklerden en bilinenleridir.

Şamanizmin kültürel etkileri mimari ve sanatsal ögelere, motif ve resim sanatına da yansımıştır. İşlamiyet'in öncesinde ve sonrasında Türk sanatında genel olarak kullanılan tek veya çift başlı kartal, ejder motifi daha da ender olarak da simurg ve siren motifleri de kale, saray gibi sivil mimaride kullanılmış olan medrese, cami, türbe ve mezar taşlarında süsleme ögesi olarak kullanılmıştır. Alçı, taş, ahşap gibi birçok malzeme üzerinde bolca işlenmiş figürler bulunur. On iki hayvanlı Türk takvimi ilk olarak mimari süsleme sanatlarında, küçük el sanatlarında ve plastik sanatlar da daha çok kullanılmıştır. Ahşap, taş ve alçı gibi malzemeler üzerinde işlenen figürler, Şamanist inançların sanat yoluyla nasıl somutlaştığını ortaya koymaktadır. Şaman ritüellerinde kullanılan davul üzerinde yer alan hayvanlar ve iyileştirme ayinlerinde kullanılan bitkiler mimari ve sanatta en çok karşılaşılan Şaman unsurlarıdır (Güngörmez, 2013).

Şamanist gelenekler de, İşlamiyet sonrası Türk toplumunun gündelik yaşamında izlerini sürdürmeye devam etmiştir. Nevruz kutlamaları, kurban ritüelleri, mezar ve türbe ziyaretleri, nazar ve kurşun dökme, davul eşliğinde yapılan törenler gibi pratikler günümüzde hâlâ yaşamaktadır. Şamanizm'in doğa ile uyumu ve insanoglunun doğayla olan ilişkisini ön plana çıkaran anlayışı, Türk kültüründe doğa ile olan güçlü bağı korumasını sağılamıştır. Ayrıca, Şamanist inançların bir parçası olan yaşayan bireylerle ataları arasındaki derin bağı, ölüm ritüelleri ve anma törenlerinde varlığını hissettirmiştir.

Şamanizm'in ruhani etkileri, özellikle Alevi-Bektaşı geleneklerinde ve Tasavvuf akımlarında belirginleşmiştir. Cami avlularında mum yakmak, mevlitlerde ilahiler okumak, ölüm sonrası gerçekleştirilen ritüeller gibi pratikler, Şamanist ruhani mirasın İşlam'la sentezlenmesinin örneklerindendir. Bu uygulamalar, her ne kadar Sünni anlayışla tam olarak bağdaşmasa da, Şamanist geleneklerin İşlamiyet içerisinde nasıl şekil aldığını göstermektedir.

Sonuç olarak, Şamanizm'in Türk kültüründeki etkisi yalnızca geçmişe ait bir hatıra değıl, kültürel kimliğin bir parçası olarak varlığını sürdürmektedir. Şamanist düşünce, yalnızca doğa ile insan arasındaki

dengeyi değil, aynı zamanda mimariden sanata kadar birçok alanda manevi bir derinlik kazandırmayı hedeflemiştir. Bu nedenle, Şamanizm'in Türk kültüründeki derin izlerini incelemek, geçmiş ile modern dünya arasındaki bağı anlamak ve Türk kimliğinin köklerini keşfetmek açısından önemlidir. Şamanizm'in kültürel etkilerini anlamak, Türk kültürünün zenginliğini ve tarih boyunca nasıl dönüştüğünü daha iyi kavramamıza yardımcı olacaktır.

Etik Beyan

"Türk Kültüründe Eski Türk İnanışlarının Etkisi" başlıklı çalışmanın yazım sürecinde bilimsel kurallara, etik ve alıntı kurallarına uyulmuş; toplanan veriler üzerinde herhangi bir tahrifat yapılmamış ve bu çalışma herhangi başka bir akademik yayın ortamına değerlendirme için gönderilmemiştir. Literatür taraması çalışması olması sebebi ile etik beyan gerektirmemektedir.

Araştırmacıların Katkı Oranı Beyanı

Tek yazarlı makaledir. Katkı oranı %100 dür.

Çatışma Beyanı

Araştırma ile ilgili kişi ya da kurumlarla herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Kaynakça

- Acar, H. V. (2017). Türk halk hekimliğindeki ocak çeşitleri. *Mersin Üniversitesi Tıp Fakültesi Lokman Hekim Tıp Tarihi ve Folklorik Tıp Dergisi*, 7(2), 54-72.
- Alp, K. Ö. & Mutlu, S. (2021). Şaman sembollerinin işlev ve anlam kodları. *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi*, 14(35), 1008-1028.
- Alsan, Ş. (2005). Türk mimari süsleme sanatlarında mitolojik kaynaklı hayvan figürleri (orta Asya'dan Selçuklu'ya) (Doktora Tezi). Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Arslan, F. (2020) Türk Mitolojisinde ve İnanç Sisteminde "Ruh". *Betik (Tematik" Rub" Sayısı)*, 1, 58.
- Atıf Cihan, C. (2021). Türk kam (şaman) ve kadın başlıklarında kuş tüyünün kullanılması. *Türk & İslam Dünyası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8(31), 104-118.
- Aytaç, P. P. (2022). Kültürel kimlik ve Ergenekon Destanı. *Düşünce Dünyasında Türkiye*, 5(26), 37-72.
- Bağdatlı, Ö. & Bıçak, A. (2007). Kutadgu Bilig'de devlet ve adalet (Yayımlanmamış Yüksek-Lisans Tezi). İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Bayat, F. (2006). *Ana hatlarıyla Türk şamanlığı*. Ötüken Neşriyat AŞ.
- Bayat, F. (2008). Sosyo-kültürel ve sosyo-ekonomik bağlamda Yengi Kün (nevruz): mitolojik olgudan mitolojik kurguya. *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(1), 139-148.
- Bekki, S. (2007). Ateş etrafında oluşan halk inanışları ve nevruz ateşi. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 41, 249-254.
- Boratav, P. N. (1994). *100 soruda Türk folkloru*. İstanbul: Gerçek Yayınevi.
- Çemberci, B. (2019). Türk mitolojisinde anaerkillik, kadın şaman ve dişi ruhlar. İstanbul Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı, 2019.
- Çetin, O. (2021). Eski Türk inanç sistemi ile Osmanlı mezar taşlarının etkileşimi. *Türk Ekini*, 8, 86-109.
- Çoruhlu, Y. (2000). *Erken devir Türk sanatı*, Kabalcı Yayınevi, İstanbul.
- Dalkıran, A. (2008). İslamiyet öncesi Türk sanatında Şamanizm'in etkisi. *Ahmet Keleşoğlu Eğitim Fakültesi Dergisi*, 25, 371-390.
- Dilek, İ. (2007). Sibirya Türklerinde ateşle ilgili inançlar, törenler ve bazı efsaneler. *Bilgi / Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, 0(43), 33 – 54.
- Doğan, M. N. (2024). Türk Halk İnanışlarının Gotik İmgeleri ve Alegorileri. *Milli Folklor*, 18(144), 99-110.
- Eliade, M. (1999). *Şamanizm*. İmge Yayınları, Ankara.
- Erim, G. & Coşkun Onan, B. (2021). Sanat tarihinde bir arketip: daire formu ve göz. *Turkish Studies*, 16(3).
- Ergun, P. (2002). Türk Kültüründe Ağaç (Orman) Kültü (Doktora Tezi). Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Ertunç Önkol, Ç. (2016). Anadolu Selçuklu Dönemi taç kapıları süsleme şeritlerinde tezeyinat. *Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 5, 114-131.
- Gömeç, S. (2003). "Eski Türk inancı üzerine bir özet", *DTCF. Tarih Araştırmaları Dergisi*, 21(33), 79-104.
- Gümüştekin, N (2011). Anadolu ve diğer kültürlerde işaret ve simgelerde anlam. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 14(26), 103-118.
- Günay, Ü. & Güngör, H. (1997). *Başlangıçtan günümüze Türklerin dini tarihi*. Ocak Yayınları, ss. 552. İstanbul.
- Güngör, H. (2002). *Eski Türklerde Din ve Düşünce*. Ankara.
- Güngörmez, E. (2013). Eski Türk dini ve Türk İslam kültürü üzerindeki etkileri. Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü Kahramanmaraş 2013.
- Hoppal, M. (2012). *Avrasya'da Şamanlar*. Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.

- İnal, G. (1971). Susuz Handaki ejderli kabartmanın Asya kültür çevresi içindeki yeri, *Sanat Tarihi Yıllığı*, 4, 153-184, İstanbul.
- İnan, A. (1954). *Tarihte ve bugün Şamanizm materyaller ve araştırmalar*. Türk Tarih Kurumu, Ankara.
- İnan, A. (1986). *Tarihte ve Bugün Şamanizm*. 3. baskı. Ankara: TTK Yayınları.
- Kafesoğlu, İ. (1980). *Eski Türk dini*. Türkler Ansiklopedisi, C.III, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 290-304.
- Kalafat, Y. (2010). *Doğu Anadolu'da eski Türk inançlarının izleri*. Berikan Yayınevi, Ankara 2010.
- Kapağan, E. (2014). Gök tanrı inancı ve bu inanç sisteminin içinde alkış, dua ve dilekler. *Journal of Turkish Studies*, 9(3), 801-810.
- Karaduman, B. K. & Özdemir, G. (2022). Türk sanatında kuş imgesi. *Socrates Journal of Interdisciplinary Social Studies*, 8(24), 219-235.
- Kardan, Ç. (2020). Şamanist imgelerin resim sanatına yansımaları (Yüksek Lisans Tezi). Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi, Tekirdağ.
- Kaya S. N. (2023). Harşit Vadisi Gümüşhane ve Şalpazarı Üçgeninde Eski Türk İnanışları ve Bu İnançlara Dair Metaforlar (Yüksek Lisans Tezi Kapadokya Üniversitesi Lisansüstü Eğitim, Öğretim ve Araştırma Enstitüsü).
- Kayalı, Y. (2016). Hint ve Türk mitolojilerinde balık motifi. *Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi*, 58, 252-265.
- Kılıç, Ç. (2003). Türk kültüründe inanç ve inanışlar. Sakarya Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.
- Koçak, A. (2012). Hayatın ölümden sonra uçuşa tebdili. *ACTA TURCICA Çevrimiçi Tematik Türkoloji Dergisi*, IV (2-1), 61-95.
- Kuban, D. (2002). *Seçuklu çağında Anadolu sanatı*. Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Kumartaşhoğlu, S. (2012). Türk kültüründe ateş ve ocak kültürü (Doktora Tezi). Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kumartaşhoğlu, S. (2014). Türk kültüründe ateş ve ocak iyeleri. *Karadeniz Araştırmaları*, 43, 175-190.
- Kuzgun, Ş. (1993). *Dinler Tarihi*. Erciyes Üniversitesi, Kayseri.
- Ödekan, A. (1997). *Büyük Seçuklu Mimarlığı ve Sanatı*, İstanbul 1997.
- Ögel, B. (1997). *Türk Mitolojisi 2*, Milli Eğitim Bakanlığı, İstanbul 1997.
- Ögel, S. (1986). *Anadolu sanatı üzerine görüşler*. Matbaa Teknisyenleri Basımevi, İstanbul 1986.
- Önal, M. N. & Erten, A. (2013). Türk Halk Kültüründe Ötedünya Tasavvuru. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 13(13), 261-292.
- Öney, G. (1988). *Anadolu Selçuklu mimari süslemesi ve el sanatları*. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara 1988.
- Öney, G. (1969). Anadolu Selçuk sanatında ejder figürleri. *Bellefen*, 33(130), 171-192.
- Öz, E. (2014). Güncel sanatta işaret ve imge olarak Türk Şamanik nesneler üzerine görsel çözümlemeler. Gazi Üniversitesi/Güzel Sanatlar Enstitüsü, Ankara.
- Özkan, M. (2018). Cumhuriyet Dönemi Türk resminde Şaman sembollerinin görsel çözümlemeleri. Mersin Üniversitesi/Güzel Sanatlar Enstitüsü, Mersin 2018.
- Sevim, U. & Yaman, M. (2018). Türk mitolojisinde ve inanışlarında yiyeceklerin yeri. *Atlas Journal*, 4(12), 1022-1028.
- Şeşen, R. (1975). *İbn Fazlân Seyahatnamesi*. İstanbul 1975, s. 31.
- Şener, C. (1997). *Türklerin Müslümanlıktan önceki dini Şamanizm*, AD Yayınları, İstanbul.
- Şener, C. (2003). *Şamanizm: Türkler'in İslamiyet'ten önceki dini*. Etik Yayınları, 2003.
- Tanyu, H. (1980). *İslamlıktan önce Türklerde tek tanrı inancı*. Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları.
- Turan, Ç. (2014). Artuklu Dönemi tarihi yapılarındaki figürlü süslemeler ve Orta Asya kültürünün etkileri (Yüksek Lisans Tezi). Batman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi.
- Rasonryı, L. (1971). *Tarihte Türklük*. Ankara, Türk Tarih Araştırma Enstitüsü, s. 420.
- Veloğlu, Ö. (2005). *İnançların Türk sinemasına yansması*. İstanbul: Es Yayınları.
- Ünal, S. & Çeribaş, M. (2022). Türk kültüründe yönler ve sağ-sol algısı (Yüksek Lisans Tezi). Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi.
- Ünlü, E. (2012). Erken çağ Orta Asya Türk şaman geleneğinde hayvan figürleri ve onların seramik sanatında yorumları (Yüksek Lisans Tezi). Seramik ve Cam Tasarımı Anasanat Dalı, Güzel Sanatlar Enstitüsü, Dokuz Eylül Üniversitesi.

EXTENDED ABSTRACT

In Turkish culture, after shamans embraced Islam, rather than adopting it in its original form, they combined it with their own beliefs to create a new formation. This fusion led to the localization of Islam in Central Asia and the emergence of Sufism. Sufism, also known as Islamic mysticism, arose as a reaction to the political strife and ambitions associated with Islam at the time. In the 9th and 10th centuries, ancestors passing through Turkistan held a respected and cherished position in society. Like the shaman elders, they were influential figures who shared epics and offered wise counsel. Later, these individuals carried Central Asian traditions to Anatolia. Today, many cultural elements still bear traces of pre-Islamic culture. The influences of Shamanism are frequently observed in structures such as madrasas, mosques, palaces, towers, tombs, inns, door knockers, gravestones, iwans, and monumental portals. The research findings align with Ertunç (2016). In Anatolian-Turkish art, the influence of Shamanism is more

prominent in non-religious structures, while figures on mosques are primarily found on exterior facades. Post-Islamic Turkish art preserved some iconographic figures during the Karakhanid, Ghaznavid, and Seljuk periods. Animal motifs were significant in Seljuk art, frequently used in ceramics, stone reliefs, and crafts. Among the limited examples of sculpture, the lion figure stands out. The double-headed eagle, with roots in Shamanism, was adopted as a dynastic emblem in both Islamic and European art. Additionally, lion and eagle motifs appeared in structures like the Diyarbakır Fortress, showcasing their presence in both Islamic and Christian architecture. In Turan's (2014) study, Shamanistic traces are shown to have persisted in Turkish culture even after the adoption of Islam, particularly becoming prominent within Sufi and Alevi-Bektashi orders. Examples include practices like Nowruz celebrations, sacrificial rituals, visits to graves and shrines, the melting of lead to ward off evil, as well as music, ceremonies, and the belief in a forty-day soul transition period. Shamanism is regarded not as an organized religion like Islam, Christianity, or Buddhism, but as a belief system facilitating communication between people, spirits, and nature. The primary distinction between Shamanism and other religions lies in its sensitivity to nature and its ecological focus. Another difference is the strong connection between the living and their deceased ancestors (Dalkıran, 2008, p. 378). Consequently, many present-day traditions relate to these two aspects. Among the most notable examples are making noise with tin cans or firing weapons during a lunar eclipse, lighting candles in mosque courtyards, performing hymns and elegies incompatible with Sunni Islamic practices, and post-mortem customs, as well as Nowruz and sacrificial ceremonies. The cultural influences of Shamanism are also reflected in architectural and artistic elements, as well as in motifs and visual arts. In Turkish architecture, Shamanistic influences appear prominently in structures like madrasas, mosques, palaces, towers, tombs, caravanserais, portals, door knockers, gravestones, iwan niches, and monumental gates. The single- or double-headed eagle, dragon, and, more rarely, the simurgh and siren motifs, which were generally used in Turkish art both before and after the adoption of Islam, served as decorative elements on civil and religious architecture, such as fortresses, palaces, madrasas, mosques, tombs, and gravestones. Figures crafted on materials like plaster, stone, and wood are abundant. The Turkic Twelve-Animal Calendar was first utilized extensively in architectural ornamentation, as well as in small crafts and plastic arts. Animals depicted on Shaman drums and the plants used in healing ceremonies are some of the most frequently encountered Shamanistic elements in architecture and art (Güngörmez, 2013). In conclusion, the influence of Shamanism on Turkish culture has endured not merely as remnants of the past but as an integral part of cultural identity up to the present day. Shamanistic thought aims to impart spiritual significance not only to the balance between nature and humanity but also across various fields, from architecture to art. For this reason, examining the profound traces of Shamanism's impact on Turkish culture will aid in a deeper understanding of the link between the past and the modern world.